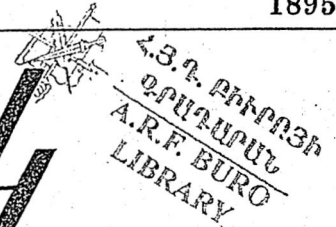

ԴՐՈՇԱԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Կ Ը Հ Ր Ի Ե Հ Ի Ի

Տաճկահայաստանից հետո հետո մեզ հասնող լուրերը սարսուռ են ազդում: Ընդհանուր կոտորածի ծրագիրը, որ վաղճց մշակում էր սուլթանի պալատում, սուլթանի անմիջական հսկողութեան տակ, գրեթե գործադրւեց. ամբողջ Տաճկահայաստանը իւր հայաբնակ քաղաքներով, գիւղերով, աւաններով ենթարկւեց յարձակումների, թալանի, աւերումի և հրդեհի, իսկ հայ ժողովուրդը սարսափելի տանջանքներով սրի անցկացրին, կոտորեցին, ջարդեցին, միաժամանակ գործ դնելով սովորական բռնաբարութիւնը, անպատեղը ու առեւանգումը... և այդ գազանութիւնները դեռ շարունակւում են, դեռ աներից բարձրանում է լափող բոցը, իսկ գետնից արեան գոլորշիները: Թէև արիւնը ծովի պէս ծփում է, բայց թշնամին ոչ հագեցել և ոչ էլ հոգնել է. նա ձգտում է կատարելապէս ի կատար ածել իւր ծրագիրը:

Իրերի այդ դրութիւնը ստիպեց Եւրոպական պետութիւնները հապճեպով իրենց պատերազմանաւերը ուղարկել Օսմանեան պետութեան ջրերը. և ամբողջ աշխարհը հետևում էր Եւրոպական պետութիւնների այդ տենդային գործունէութեան ու յոյս էր տածում հասնելու որոշ եզրակացութեան, տեսնելու կոտորածի դադարումը: Բայց ապարդիւն կոտորածը շարունակւում է, իսկ նաւերը սովորական դրօսանքներ են կատարում. պետութիւնների անհաշտելի շահերը նրանց անգործունէութեան են մատնել, հարցը շարունակւում է առ կախ մնալ և նրա լուծողը կը լինի սուլթանի կառավարութեան կրճիխ հասնող ուժեղ հարւածը...

Սուլթանը, արևելքի ու հարեմի այդ հարագատ զաւակը նախատեսել է այդ, որ իւր ոյժը կենտրոնացնում է նշանաւոր կէտերում՝ զսպելու անմիջապէս մի սր և է շարժում: Եւ միաժամանակ ձեռք բերելու Եւ-

րոպական պետութիւնների հաւատը դէպի ինքը և իւր կառավարութիւնը, որպէս զի կարող լինի շարունակել, պահպանել իւր խօսքի ոյժը՝ քողարկելու արիւնալից տեսարանները և աւելի ճարպիկութեամբ խաղալու, նա կատարում է մի բացառիկ գործ, որ իւր տեսակի մէջ առաջինն է:

Սուլթանը, Օսմանեան պետութեան գահակալը, Մահմեդի փոխանորդը, իւր գահը պահպանելու համար, մի պատկաճագիր է գրում, և ո՞ւմ, ո՞չ թէ մի որ և է իրեն հաւասար գահակալի, այլ Անգլիայի մի պետական մարզու՝ լորդ Սոլիսբիւրիին, յաջնիւ խօսք է տալիս՝, որ Հայաստանում կը մտցնի ղէֆորմներ և խնդրում է հաւատալ իր խօսքին և յօգուտ իրեն ու իր երկրին մի ճառ խօսել՝:

Ի՞նչ անկումն, որքան ստորութիւն մի գահակալի, մի ամբողջ պետութեան համար: Այդ նամակը մի փառաւոր դօկումենտ է, որ աւելի քան որոշ կերպով հաստատում է և այն էլ պաշտօնապէս, հրապարակով, Օսմանեան պետութեան բարոյապէս ոչնչանալը:

Այդ նամակը նորից, բայց աւելի դրական կերպով քան մի այլ բան, հաստատում է, որ Օսմանեան պետութիւնը միանգամայն զրկած է ներքին բարոյական ոյժից, որ նա ապրում է շնորհիւ ճակատագրի:

Այդ նամակը միաժամանակ մի այնպիսի փառաւոր ապտակ է սուլթանին և իւր կառավարութեան, որ նրանք իրենց ամբողջ կեանքում, իրենց երկարատև գոյութեան շրջանում երբէք չեն տեսած, չեն կրած: Եւ այս ապտակը նա ստանում է հայ ժողովուրդից, այն, հայ ժողովուրդից, որովհետև նա է թշնամուն այս վիճակին ենթարկել: Հայ ժողովուրդը ունի այնքան բարոյական ոյժ, որ կարողանում է դիմադրել բոլոր արհաւիրքին, և ընդդիմադրելով, խեղդել մեռցրել է նրանց մէջ մարդկային արժանաւորութիւնը, պետական պատիւը:

Խնդիրը նրանումն է, թէ դա մի միջոց է նորից խաբելու, իր ասածն անելու, թէ դա մի ստոր, անամթ մեքենայութիւն է, այդ ինքն ըստինքեան, այլ նըրանում, որ դա՛ այդ փաստը, հաստատում է, թէ

Թշնամին դուրսը կորցրել է, թէ Օսմանեան պետու-
թիւնը մեռնում է, թէ նա բարոյապէս բոլորովին սնան-
կացել է, որ Օսմանեան պետութիւնը, իբրև պետու-
թիւն, այլևս կորած է: Դա ամենանշանաւոր պատմա-
կան դօկումէնտ է:

Մատնացոյց լինելով այս նշանաւոր փաստի վրայ, դա
համարելով մի փառաւոր ապտակ և մինչև իսկ մի
յաղթութիւն, եթէ կուզէք, մենք երբէք յանցանք չենք
գործիլ ասելու, թէ կարող ենք շունչ քաշել այժմ. ոչ
այդ հայ ժողովուրդի կեանքի մէջ փոփոխութիւն չէ մտցը-
նում. նա՛ ժողովուրդը չի բաւականանալ թշնամուն բարո-
յապէս մեռնելով. նա պահանջում է թշնամու ոչնչա-
նալը, նա պահանջում է, որ ոճրագործը իւր պատի-
ժըն ստանայ, որ մահապարտի մահան պատիժը գոր-
ծագրէի, դրանով միայն նա կարող է ձեռք բերել իւր
ուզածը: Քանի այդ չէ եղել, արեան հոսանքները չեն
դադարիլ և ամբողջ Օսմանեան պետութիւնը կը հըր-
դելի: Տեղի ունեցող դէպքերը այդ պարզապէս հաս-
տատում են. —

Հայկական տարրը ամբողջապէս ոտքի վրայ է ու որ-
տեղ ոյժ ունի, նա արտայայտում է իւր դժգոհու-
թիւնը, նա արտայայտում է իւր թշնամական վերա-
բերումը դէպի ներկայ կառավարութիւնը: Տաճկահա-
յաստանի հայաբնակ բոլոր գաւառները ոտքի կանգնե-
լուց յետոյ, այսօր Զէյթունն է նորից սկսում իւր
նախկին հերոսական գործողութիւնները, որոնք երբէք
չեն հանդէս, որոնք ամեն մի դիպածում արտայայ-
տել են, թէև վերջին ժամանակ թշնամին խորաման-
կութեամբ կարողացել էր մի ծանր վէճը տալ արի
Զէյթունին ու նրա հերոս Պապիկ-իշխանին: Բայց այդ
վէճը մահացու չէր և Զէյթունը այսօր նորից ոտի է կանգ-
նում ու մի քանի ընդհարումից յետոյ ըստ իր սո-
վորութեան յաղթութիւններ է տանում: Զէյթունի իւ-
րաքանչիւր ապառաժը, իւրաքանչիւր քարը յաճախ
կրել է թշնամու գնդակի հարւածը ու անդրադարձրել
նա վաղուց սովոր է արեան, կարմիր արեան:

Կրէտը, որ նոյնպէս հնազանդ ու հաւատարիմ զա-
ւակը չէ սուլթանի կառավարութեան, նորից ոտի է
կանգնել, նորից բարձրացրել է ապստամբութեան դրո-
շակը, իսկ արաբները ու դրուզները դուրս են քշել
սուլթանի կառավարութեան զօրքը և երկրին տիրել:
Մակեդոնիան հարւածը կրելուց յետոյ, առողջանում է
և ահա վաղը նա էլ ոտի վրայ կը լինի: Ի հարկէ այս
փաստերը յօգուտ սուլթանական կառավարութեան
չեն, այլ որ Օսմանեան պետութեան մէջ հրդեհը
սկսուում է, որով և արևելեան հարցը իւր սպառնալից
կերպարանքն է առնում:

Այո՛, այսօր Հայաստանի սարսափելի խնդիրը, ինչպէս
արտայայտեց լորդ Սօլիսբիւրին, արևելեան խնդրի
պայթեցնող ոյժն է: Եւ այսօր Օսմանեան պետութեան
ջրերում պատերազմանաւերով զբօսանքներ կատարող
վեց մեծ պետութիւնները, որոնց հետեւել է և Ամերի-
կան, ուղարկելով իւր պատերազմանաւերը ևս Օսմա-
նեան պետութեան ջրերը, եթէ առ ոչինչ կը համա-
րեն հազարաւոր նահատակների արիւնը և աւերակ
դարձած երկիրը ու միայն իրենց շահերով կը ղեկա-
վարեն, եթէ կը կաշառեն սուլթանի մի նամակով
և ամեն ինչ երեսի վրայ կը թողնեն, հրդեհը իւր ամ-
բողջութեամբ շա՛տ բան կը լափի...

Չ Ե Յ Թ Ո Ւ Ն Ի Ա Պ Ս Տ Ա Մ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

ԵՆՐՈՊԱԿԱՆ ԹԵՐՈՒՆԻՑ
(ՀԵՌԱԳԻՐ Կ. ՊՈՒՍԻՑ)

Նոյեմբեր 25-ին արիւնհասեղ ընդհարումներ կն տե-
ղի ունեցել Զէյթունի և Ալդերէն գաւառներում հա-
յերի և տաճիկ զօրքի մէջ: Քէբանի կոչւած տեղը ա-
րել են: Ապստամբութիւնն տարածւում է Մարաշից
դէպի արևելք և հիւսիս: Հայերը ամուր կերպով բռն-
նել են սարերի անցքերը: Մուստաֆա փաշան ունի իւր
տրամադրութեան տակ միայն 15,000 մարդ. հայերը
գրեթէ համահաւասար ոյժ ունին:

Դ Ա Շ Ն Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Հ Ա Յ Դ Ո Ւ Կ Ա Յ Ի Ն Խ Մ Բ Ի Կ Ռ Ի Ի Ը
Ռ Ո Ւ Ս - Տ Ա Ճ Կ Ա Կ Ա Ն Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ա Գ Լ Ի Ո Ւ Մ

„Դաշնակցութեան“ հրոսակային խմբերից մին Հոկ-
տեմբեր ամսի սկիզբներին թիւրքաց պահմանը անցկե-
նալիս սահմանապահ զինւորների հետ ունեցել է ընդ-
հարում:

Գիշերւան ժամի 12-ն էր և մեր խումբը, որը բաղ-
կացած էր 33 հոգուց և թաղւած էր ամբողջապէս ամե-
նաբնտիր սպառազինութեան մէջ, տակաւին շարունա-
կում էր իւր ճանապարհը: Եօթն ժամւայ անընդհատ
ուղևորութիւնից յետոյ սաստիկ ծարաւ և յոգնած, նա

Հազիւ բարձրացել էր մի ահագին ձոր և տարածւել սարի լանջի վրայ փոքր ինչ շունչ քաշելու համար, երբ սարի գլխում երևացին թիւրքաց սահմանապահ զինւորները: Նրանք գիշերային հսկողութիւնից վերադառնում էին դէպի մտակայ կորդոնը, որից առ առաւելն երեք քառորդ ժամ հեռավորութեան վրայ գտնուում էինք մենք: Խմբի յանկարծական և սարսափեցուցիչ տեսքը խորը երկիւղով կաշկանդեց նրանց մի ըսպէ և մեր հարցին՝ թէ ո՞վքեր են, նոքա կմկմայով հազիւ կարողացան ասել, որ զինւորներ են: Այս պատասխանի վրա միաժամանակ որոտացին ՅՅ հրացան և սար ու ձոր լըցրին արձագանքով: Տեղացող դնդակներից ազատ մնաց միմիայն մի զինւոր: Հաւարի համար շրջակայ թիւրք գիւղերից և կորդոնից սկսեց թռուկ հրացանաձգութիւն, որից մենք ենթադրում էինք, թէ դործ ենք ունենալու խաժամուժ ամբոխից և կանոնաւոր զինւորներից բաղկացած սոււար մի բաղմութեան հետ: Այնուամենայնիւ անցաւ կէս ժամ էլ, դադարեց հրացանների ձայնը և մեր խումբը կատարելապէս անվնաս անյայտացաւ գիշերային մթութեան մէջ: դէպի իր կոչման տեղը:

Հետեւեալ օրը ծիծաղելի էր տեսնել կառավարութեան իրարանցումը: Սահմանազլխից նահանգական կառավարութեան ուղղած մի հեռագիր յայտնել էր, որ ջանփէտայինների (անձնուորացիներ) մի ահագին խումբ անցել է թիւրքաց սահմանը՝ մտադրութիւն ունենալով յարձակել կորդոնի վրայ: Եւ կարող էր գուշակել տիրող սարսափը: Անմիջապէս 300 հետեակ և 100 ձիաւոր զօրք 3 թնդանօթով ուղարկեց սահմանազլուխը, բայց ոչ մի տեղ նրանք չհամարձակեցին խուզարկութիւն կատարել և բաւականացան միմիայն բարեկամական խորհուրդներ տալով սրան ներան: Այնքան մեծ է ջանփէտայինների ազդած սարսափը զինւորներու վրայ, որ հենց իրանք թիւրքերը փայլուն առասպելներ են յօրինել նրանց ուժի, քանակութեան, զենքերի և այլն մասին: Թող կատաղի բարբարոս կառավարութիւնը և դիմի հազար ու մի տմարդի միջոցների՝ գտնելու և ձեռք բերելու հայ յեղափոխականներին, այնուամենայնիւ նոքա կը շարունակեն գործել հենց իւր քթի տակ:

Չնայած հետեւեալ օրերում տիրող խտուրթիւններին, խումբը հայ գիւղացիների կողմից ամենուրեք պատահեց վերին աստիճանի ոգևորած և սիրալիր վերաբերութեան: Շտապում յայտնել որ մեր ընկերը՝ տեղական գործիչը ևս միացաւ մեզ, առաջնորդելու խումբը իւր ղեկավարութեան յանձնած շրջանում (բայօնում): Տօնի և ուխտագնացութեան օրեր էին, կարծէք, հայ

ժողովրդի համար, որի կեանքում ախրան հազարէպ են մխիթարական երևոյթներ: Համարեա՞ առաջին անգամն էր տեսնում սա հայ կամաւոր զինւորներից բաղկացած մի այդպիսի մեծ խումբ և դրա համար իւր գոհունակութիւնը, իւր ներքին բուռն ուրախութիւնը արտայայտելիս չափազանցութիւնների էր դիմում... Թողովրդեան ամեն գասակարգի մարդիկ՝ ծերունի, կին, երիտասարդ, աղջիկ անխտիր դիմում էին գիւղում այն տները, որտեղ գտնուում էին խմբի անգամները, դէմ մի ըսպէ նրանց տեսնելու և քաղցր զրից անելու համար: Աւելի սրտառուչ էր մանաւանդ հայ կանանց վերաբերութիւնը, որոնք իրանց պահած ազիզ թիքաներով աշխատում էին կերակրել շարունակ խմբին: Ամբողջ գիշերը և ցերեկը՝ գիւղերի անգէն, այլ կտրիճ երիտասարդները, իբրև պահապաններ, ցրւում գիւղից դուրս, այս կամ այն կէտերի վրայ տեսնելու համար թէ ո՞վքեր են երևում ճանապարհների վրայ:

Գիւղական հասարակութիւնները ամեն տեղ մեզ ճանապարհ էին դրում բուռն ոգևորութեամբ և անվերջ բարեմաղթութիւններով: Լինում էին ըսպէսներ, որ մարդ յուզմունքից արտասուում էր, լսելով հայ կանանց սրտաբուղիս բարեմաղթութիւնները խմբի յաջողութեան և ապահովութեան վերաբերմամբ երիտասարդները ամբողջ ժամանակ զբաղած էին՝ դիտելով խմբի կարգ ու սարքը, նոքա ան էին քաշում, որ սիրտ ունին, բայց դատարկ ձեռքերով ստիպւած են տեսնել իրանց թշւառ և խղճալի վիճակը:

Համարձակ կարելի է ասել, որ ժողովուրդը այժմ տալիս է մարդիկ—խսկական յեղափոխականներ, բայց նա պէտք ունի զէնքի:

Խմբի թողած սպաւորութիւնը նրա անցկացած գիւղերում, հաւատացած ևմ, դեռ երկար թարմ կը մնայ յիշողութիւնների մէջ:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Ծ Ն Ե Ր

Բ Ա Ր Ե Ր Դ

Տեղացի թիւրք խուժանը, որ կատարելապէս զինւած և մանաւանդ վերջերս Պոլիս և Տրապիզոն պատահած դէպքերէն խիստ դրդուած էր, առիթի մը կսպասեր՝ հայերէն վրէժ լուծել:

Սեպտեմբեր 30-ին քանի մը հարիւր թիւրք լազեր շարժման նշանը տւին Խարդի գիւղախմբի՝ Քրչի թրքա-

խառն գիւղին վրայ յարձակելու: Սոսկալի ոճիրներ և աւերումներ գործելէ վերջ՝ գիւղացիին ամեն ինչն աւարի տւին: Կառավարութիւնը լսելով այս եղածները՝ տեղէն չջարժեցաւ, վասնզի այսօր ինչ որ կը կատարուի, իր դրդմամբն է, և երբ ամեն բան լմնցած էր, երբ աւազակ թիւրքերը իրենց բռնները բռնած էին, կառավարութիւնը իր սովորական ձեւերպարութեան համաձայն՝ ուր ուրիմն խուճաք մը խոճաններ և զօրաց ջոկատ մը ուղարկեց, իբր թէ լազերը ցրելու համար, որոնք աւելի իրենց մոլեռանդ կրքին յագուրդ տալու համար եկած էին, իսկ մաս մ'ալ ընդհանրապէս ապրուստի կարօտ մարդիկ՝ ընկերակցութեամբ քաղաքիս և գիւղօրէից մոլեռանդ և արիւնըռուշտ թիւրքերու գայլերունման վոհմակներ կազմած՝ տարբեր ուղղութեամբ և անորոշ ժամանակներու մէջ կը յարձակէին հայ գիւղերու վրայ սանձարձակ ազատութեամբ:

Բաբերդ՝ զուտ հայաբնակ, իւր շուրջը ունի 29 գիւղ հայախառն և ս. Քրիստափորի անւամբ վանք մը: Ասոնք ամենքն ալ 11-12 օրւան մէջ պարբերական այցելութիւն ընդունեցին արիւնարբու հրէշներու, որոնց զարհուրելի ոճիրներու գոյժը շուտ կը հասնէին մեզ:

Լուսահանք՝ զուտ հայաբնակ գիւղը, մասնաւորապէս հարւածին անտանելին ու սարսափելին կրեց: 300-էն աւելի մարդակերպ գազաններու վոհմակ մը դրպցի գիւղերէն հաւաքւած, երկիցս կը յարձակին գիւղին վրայ: Առաջին անգամ գրեթէ անվնաս կը մնայ գիւղը, սակայն երկրորդին՝ գիշերանց կարշաւեն. այդ պահուն է, որ ամենէն դժոխային տեսարանը կը պարզուի, գիշերւան մթի մէջ վայնասուններ կարձագանքեն սարէ սար... Խոտի դեզեր, յարգի մարագներ վայրկեանի մէջ բոցերու կը վերածուին, կիներ և աղջիկներ կառուանգին ու կը լլկուին, դժբախտ ժողովրդին բոլոր գոյքեր և կարասիներ կը կողոպտուին, տաւարներ ու արջառներ աւարի կը տարուին: 40-50 վերաւորւած և 17-20 հոգի ալ սպանւած են: Հերիք չհամարելով այդ անլուր խժգոնութիւնները, գնդակահար վերաւորեալներու կողորդը կամ որովայնը դաշոյն մկելով անսիրտ վայրենութիւնով մը պտուտակի պէս կը դարձնէին և կոլորէին աղբները դուրս թափթփելով և դեռ չէին կըշտանար այդ ձիւաղները. ուրիշներ չարաչար կը տանջին սակրով (միս ծեծելու գործիք) ու դաշոյնով: Ողջ մնացածներն ալ գիւղին մօտը անտառներու, լեռներու և անձաւներու մէջ կապաստանին 5-6 օրեր անօթի և անսւաղ մնալով:

Այս պարագային մեր խմբէն քաջասիրտ մը տան մը դրանը առջև կեցած՝ ուր 40-50-էն աւելի աղջիկներ, հարսներ և տղաքներ ապաստանած էին, զէն ի ձեռին անվեհեր կերպով կը յաջողի զանոնք պաշտպանել մինչև վերջը:

Խայիկ, Պալախոռ, Առիւծկեկ երիցս կը կեղեքուին, ուր պատահած են անձի, ինչքի ահագին կորուստներ: առաջի երկու գիւղերու քահանաները անյայտ են: Պալախոռի մէջ ալ ի միջի այլոց տեղի ունեցած է քրտումնելի մահացում մը յանձին Պ. Խաչիլեանի (դեռ 3 ամիս չկայ բանտէն արձակելիք), որուն մարմինը գնդա-

կահար ծակծկելէ վերջ դեռ կարծես գոհ չեղած, ըսկըսեր են տապարով կտոր կտոր ընել ամբողջ անդամները, այն պահուն երբ տեղիս խտարէի և պիտայէթի 2 անդամներն Ալի և Նէճիպ էֆէնդիներն հոն կը գրանւէին, իբր պատահականութեան առաջն առնելու նըպատակաւ:

Առիւծկայի մէջ սպանութիւններէ ետքը՝ քանի մը հայեր ալ բռնի թլփատած և զանոնք իսլամութեան հրաւիրած են: Ս. Քրիստափորի մենաստանը և իւր քով Խբաց գիւղը անդարմանելի կորուստներ ունեցած են. Կիւրամելի, Աւերակ, Ալմշկայ իրենց կարգին անհամեմատօրէն վնասւած են՝ անձի, ինչքի, լծվար ու կլթան, անասուններու և արմտիքի աւարառութեամբ: Այդ ամեն գիւղերու և վանքին մէջ գազանաբարոյ ապիրատներ եկեղեցիի անօթներու ալ պիղծ ձեռքերնին դըպցուցած և անոնց արժեքաւոր ու ծանրագին մասերը կողոպտած, մնացեալներն ալ՝ սեղան, պատկեր և այլն անպատկառօրէն սրբապղծած են:

Բարիվրակ, Օձտեղ, Նիւ, Բլուր, Բլրակ, Բուշտի և Քսանեայի մէջ առեւանգութիւններ, սպանութիւններ, վերաւորումներ, ընչից ծայրայեղ յափշտակութիւններ և հրձիգութիւններ եղած են: Մնացեալ քանի մը գիւղերու մէջ ալ կը շարունակեն և դեռ շատ բան կըսպասին: Վերջապէս երկրորդ Սասուն մը դարձած է ու կը դառնայ Բաբերդ և իր շրջակաները: 40-50 տարիներէ ի վեր այսպիսի սարսափ, կեղեքում և մահ ու կտորած երբէք չէր տեսնւած. տարւած աւարներու մեծագոյն մասը հէք շինականին ձմրան կենսական պաշարն էր. ամեն բան աւելցին, տարին՝ ցորեն, ալիւր, իւղ պանիր և այլն, անշուշտ մասնաւոր և յատուկ նպատակով մը, որպէս զի մնացած հայերը ամեն բանէ զերկւած անօթութեան ճիրաններու մէջ բնաջինջ ըլլան: Գիւղացիին տան անհրաժեշտ կահ կարասին կազմող խտրի կտորներն և չնչին բաներն անգամ անհետացուցած են, իսկ այն բաները, զորս չեն կրցած հետերնին տանել, կտորած, պատռած, ջարդ ու փշուր ըրած:

Թողունք, որ թալլւած գիւղերն, որ քաղաքացւոյն ջիւղերն կը կազմեն իրենց թշուառութեանց և տուներու ամայի աւերակաց վրայ ողբան, թողունք, որ անոնք հեծեն ու նորանոր պատահականութեանց՝ սարսափով ապրին, թողունք, որ վերջապէս անոնք լռիկ մեջիկ նախապատրաստուին մահուան՝ որ անխուսափելի է և իրենց ճակտին վրայ դրօշմած յշնորհիւ վեհ: և գթառատ սուլթանի: Դառնանք քաղաք և քիչ մը ալ նկատենք Բաբերդի ժամանակաւոր անդորրութիւնը: Ո՞վ գիտէ անոր ճակատագիրն ալ սևով գրւած է գուցէ: Արդէն 11-12 օրէ ի վեր, երբ իրարանցումի սարսափն ու չարաշուք լուրը հնչեց, փակ կը մնան հայ վարժարանները, վաճառատուները և գործատուները: Եկեղեցական, արարողութիւնները առ ահի անցողակի կը կատարուին առանց ժողովորդի:

Կառավարութիւնը քանիցս մուսուլմաններու միջոցաւ անդորրութիւն քարոզեց և ուզեց համոզել, որ ամեն մարդ զբաղի իր գործին՝ առանց մտահոգութեան և կասկածանքի, որպէս զի ժողովրդին անհոգութենէն օգ-

տւելով, իրենց նենգ դիտաւորութիւնը յաջողութեամբ ի գործ դնեն, և իրենց ընչաքաղցութիւնը յագեցնեն, աւարի տալով կեանքսին ինչքը: Բնականաբար այդ պատրաստակն տակ մահն ևս այդ խժդուսներու ձեռքին մէջ դրած իր սուր մանգաղը, պիտի փութար գործելու... Արդէն խռովայոյզ թիւրքեր զինուած անգործ և դատարկ կը շրջին արձակ համարձակ, պահակախմբեր ևս կը շրջին, սակայն անփոյթ և անտարբեր, առանց ուշադիր ըլլալ ուզելու և միջամտելու իրենց շուրջը դարձածներուն և հայութեան դէմ լարած թակարդներու ու դաւաճանութեանց: Գրեթէ կատարեալ անիշխանութիւն կը տիրէ. հասարակութիւնը ինքն է ուստիկան, հսկող, հարստահարող, կեղեքող դատող ու դատապարտող. ուր որ հայու մը պատահին՝ կը խուզարկեն, զէնք, ժամացոյց կամ դրամ, ինչ որ ձեռքերնին անցնի կը իւրացնեն, իսկ ընդդիմացողներուն զէնքով և կռուփով կսպանան: Քաղաքն ալ ունի իր անդարմանելի կորուստը անտեսական և առնելիքի տեսակէտով: Մտալուտ իրարանցումի սարսափը ու մահազուշակ վարկեանը գրաւած է քաղաքացւոյն համակ ուշը:

Առաջնորդարանի քանի մը անգոր միջամտութիւնք և նախաձեռնութիւնք ապարդիւն մնացին և կը մնան: Հոկտ. 1-ին մասնաւոր սուրհանդակով մը ասկէ Կարնոյ առաջնորդին գրած նամակը ետ դարձուց կառավարութիւնը, չենք գիտեր ինչո՞ւ արդեօք, չափազանցութիւններ և կամ գրեթէ ստուութիւններ կուզէ համարել տարաբախտ գիւղերու անցքերն: Գ. բանակի հրամանատարին՝ Սասնոյ հերոս Զէքիի, կուսակալին ու առաջնորդին քաջած հեռագիրներն ալ ապարդիւն մնացին ցարդ, որով պարտաւորուած է հայն վերստին փակուած մնալ տան մէջ, քանի որ չկայ ոչ կեանքի, ոչ պատուի և ոչ ինչքի ապահովութիւն:

Ո՛հ, արդեօք ասո՞նք են Շաքիր փաշայի խոստացած Բարենորոգումները:

Ե Ր Չ Ն Կ Ա Յ

Հոկտեմբերի 9-ին տեղոյս անուշիկ կոտորածն, եթէ մանրամասն կրեմ եղերական պատմութիւն մը կը լինի: Շատերու համոզումն այն է, թէ Սասունէն աւելի գէշ եղաւ հոս: Նախ լաւ խոստումներով և զինուորական մեծ հսկողութեամբ խաբէլ ջանացին հայ ժողովուրդը և մէկ մասը հազու շուկայ կրցին հանել: Ժամ. 3-ին սկսան յարձակուիլ, որ ակեց 6 ժամ. ամբողջ շուկան թալլեցաւ և բազմաթիւ դիակներ ինկան: Նոյն և գիւղերուն մէջ: Գիւղերն այրեցան, ջարդեցան ու կողոպտեցան. սպանեալներու թիւն հազարը կանցնի, նոյնչափ ալ վիրաւոր: Այսօր 13 օր է, առունները այրած ցորենն ու գարի կը բերեն, ալ հետեւուցէք մնացածը: Ամբողջ Երիզայի հայ ժողովուրդը յետին աստիճան թշուառութեան մատնուած է և եթէ անմիջական

օգնութիւն մը չհասնի, մնացածներս սովամահ պիտի լինինք, եթէ նոր կոտորած մը ևս չլինի. թաղերուն վրայ յարձակելով: Քաղաքին սպանելոց բոլորին վրայ սրհիններու վէրք կայ, որոց լուսանկարներն առնուած են գաղտնապէս: Բոլորովն ապացուցուած է, թէ զինուորներն էին ջարդ տուողները: Անոնք, որ կը փախչէին շուկաներու բերանները զօրքերէն կիյնային, բարձր պաշտօնեաներ կը պոռային խուժանին՝ «քէսինիզ կեամբուրար», յատուկ ժամանակամիջոց որոշուած է եղեր առաջուց: Այժմ միւշիրը կը ջանայ այլ և այլ միջոցներով ինքզինքը պատասխանատուութենէ խալսելով՝ կոտորածի պատճառը հայոց վերագրել: Բոլոր հայոց զէնքերը ուզեց՝ յայտարարելով, թէ՛ մահով օլուարընը: «հայ ժողովուրդը վախէն հաւաքեց զէնքերը ու յանձնեց: Այժմ ալ ազոնցմով գոհ չըլլար, Մարթին, տինամիթ ու ասպատակ խմբին տղաքը կուզէ: Խեղճ ժողովուրդը ի՞նչ տեղեկութիւն ունի ատոնցմէ: Վերջապէս միւշիրին ու իրեններուն բոլոր ձիգն այս է՝ հայ ժողովուրդը ապստամբ ու կոտորած յառաջ բերող ներկայացնել բան մը, որուն յաջողիլը անկարելի կը թւի. մի կարևոր պարագայ մոռացայ գրել ի վերև, երբ նոյն օրը առաւուտ հայ ժողովուրդին մէկ մասը շուկայ կը դիմէր, խուզարկեցան ու զէնքերնին առին: Անոնք, որ յաջողած էին զէնքով շուկայ ելլել, իւրաքանչիւրը 1-4 ական թիւրք գլորել, Սրապեանց մաղազայէն 4 թուրք ընկան, Գ. Գարակէօզեանէ 3 թուրք ընկան, Ս Փաշայեանէ 3, Մկր. Ղուրտեանէ 1 հատ, Սակաթճի Արշակէ 2 և ուրիշ մի քանիներէ. բայց սրանք ամբողջն ալ զօրաց կողմէ խողխողեցան ու յօշոտեցան, նաև Սահակ ու Վարդան պատուական երիտասարդներ. մեռան, ծերեր հազու 3-4 հոգի, չարչարանաց ս. Լուսաւորչի քահանան ու Յովհ. Փափագեան վանքին մէջ մորթեր են: Վերջապէս ուր որ հայ կայ, միևնոյն դէպ վիճակին արժանացան. գիւղերուն մեծ մասը նախ թալլեցին, գիւղացիները սպանեցին, շէնքերն ալ այրեցին: Անրեի ծրագիրն ընդունուած ըլլալով, այս գործադրութիւնն էր. ինչ տեսակ ծրագիր է, ինչ է, խեղք չը հասնիր: Մնացեալ ժողովուրդը առ հասարակ հաց կը պոռայ. հարուստ ու աղքատ չկայ, ամեն ոք հաւասար է: Երկու օր է, որ թալլած ապրանքները առաջնորդարան կը յանձնեն. իբր թէ ամբողջ ապրանքները հաւաքեցինք, պիտի ըսին, մինչդեռ հարիւրին 3-ը չկայ: Քանի մը ականաւոր մարդիկ բանտարկեցին: Առաջն. փոխանորդին ետեւ ալ ձեւը եկած էր. բաւական ժամանակ է՝ գնաց, դեռ չվերադարձաւ, կարելի է այն ալ բանտարկեն, ու տակաւին շատեր ալ:

Ժամ ժամանակ չկորսուցնելով՝ անմիջական օգնութեան պիտ դալ, ապա թէ ոչ կորուած ենք բոլորս ալ Միևնոյն սոսկալի խժդուութիւնները գործուած են նաև բոլոր շրջակայ գաւառ ու գաւառակները: Ժողովուրդը թաղերու մէջ պատերու տակ սովամահ կը դիմերի: Սա վայրկենիս մի մունտիկ կը պոռայ՝ երկուշաբթի խանութները բանալու համար. կարծես, խանութները քոց են տէ, պիտի բանան. աւերակ են:

Տ Ր Ա Պ Ի Ձ Ո Ն

Քէմախէն 24-ին Հոկտեմբեր թւակիր նամակ մը կը ծանուցանէ, թէ Վերի Բաքարիզ, Վարի-Բաքարիզ, Վանք, Հուփիլ և այլ հայ գիւղեր՝ օւղիւլացի քիւրդերէն և մաս մը զինուորներէն յարձակում կրելով, գրեթէ բոլոր ովին կործանեցան։—Իէպքը 18 Հոկտեմբերէն սկսելով՝ երեք օր տևած է։

Հոկտեմ 25 թիւ նամակ մը ալ սոսկում ազդելով կը պատմէ, թէ ինչպէս Չօրանկճեր, Սուլան, Պարկոսէր և Ըխդէկ գիւղերու քրդերն ու տաճիկներն յարձակած են Մարեգ, Գոմեր, Ուռի և այլ գիւղերու վրայ։

»Պէտք գիտնալ, որ, կըսէ նամակագիրը, օր առաջ կառավարութեան կողմէ զէնք բաժնւած էր ամեն տաճիկի ու քիւրդի և խառն ամբոխի մէջ ալ ծպուած զինուորականներ ու պաշտօնեաներ կերևային»։

—Իիթիլդէն կը գրեն՝ թէ ո՛ր և է յարաբերութիւն դադարած է։—Հոն ալ Հոկտեմբեր 12-ին ցերեկը տաճիկ խուժանը մզկիթը ժողւեցաւ գաղտնի զինւած և երբ զինուորական փողը հնչեց ու մօլլան ալ իր գրգռելու պարտքը կատարեց, հեղեղի նման յարձակեցան հայերուն վրայ և բնաւ չխնայեցին՝ որուն որ գտան։

Հոն ալ թալան, աւերում, առևանգում, ջարդ։ Թէև տներէ դուրս ելնալ շատ դժուար է, սակայն ձեռնհաս ականատեսներու պատմածին նայելով՝ մօտակայ գիւղերն մարդու և կամ տղու նշան չկայ,—ամենքը անհետացած են—չգիտցւիր սպանած և կորսնցուցած են, թէ ոչխարի պէս քշած տարած։

—Շատ ցաւալի է տեսնել՝ թէ ինչպէս բաբերտցի իներ մերկ, տղաքները գերկերնին Տրապիզոն կիջնան, ուր աղի սև ծովուն արցունքնին պիտ խառնին... 21 Հոկտեմբեր 1895 նամակով կըսէ մեկը. »2գիտեմ՝ թէ Բաբերդի մէջ պատահած որ աղէտներն պատմեմ. տըղաքներու հաց, հաց պոռու, հարսերու և աղջիկներու կորուստը, կանանց պոռուստքը, եկեղեցիներու և դպրոցներու ախոռ դառնալը, թէ արիւնով ներկւած դետինը նկարագրեմ, որոնց վրայէն այժմ արիւնարբու գազաններն կանցնին, կը դառնան»։ Կըսէ վերջապէս՝ »ի՛նչ երկարցնեմ, Տուղրիլ բէկի և Նենկիթեմուրի օրերն աւելի սաստկութեամբ մտեցած են։—Մարդիկ ոչխարի պէս կը մորթին»։

—Հոկտեմբեր 18-ին ալ Կարին զինուորները և պաշտպանները հայերու վրայ յարձակելով, ըրին ինչ որ կարելի էր։

—Երիզայ Հոկտեմբեր 9-ին խոշոր ջարդ մը ընելէ վերջ չը բաւեց և կրկին Հոկտեմբեր 27-ին կոտորած մ' ալ կուտան.

Վալի Քադրի պէյը կաշխատէ, որ Յ. Շահրիկեանը ո՛ր և է պատճառով մը դատապարտէ։

Տ. Խորէն քահանայէն մեծ-մեծ ճնշումներով ստորագրութիւն կորզեցին՝ թէ փաստաբան Յ. Շահրիկ-

եանը յեղափոխական է, թէ զէնք կը բաժնէ և այն։ Քահանան բանտէն ելած է և կը պատրասուի բողոքել՝ թէ իր կամքով չէ ստորագրած։

Շատ մը պատանիներ ալ ձերբակալելով՝ կը նեղեն և կը բանտարկեն, ու կը պահանջեն, որ երկու տղայոց տեղերն զրուցեն։

Բանտի մէջ գիշեր ատեն դուրս հանեցին Սարգիս Յակոբեան անուն 14 տարւան գեղեցկադէմ պատանին, շատ չարբարեցին, փորուն հարւածներ տւին, կախաղան հանել սպառնացին, բայց ի զուր, տղայէն խօսք մը դուրս չելաւ։ Կառավարութիւնը կաշխատի, որ հայուն քով ո՛ր և է ոյժ չմնայ և բանտարկեալներուն մասին կեղծ ամբաստանագիրներ կը պատրաստեն։

—Շիտակը կուզէի մանրամասն գրել, սակայն ոտքի վրայ, աճապարանօք կը գրեմ, շատ վատ դրութեան մէջ ինկած եմ։ Իրարմէ դեռ որոշ լուր չունինք։

Նամակներ հազիւ կստանանք և ուշ։

Առևանգում, ջարդ, մահ և ապականութիւնք իրար ձեռք ձեռքի տւած կը ծննեն, կը մահացնեն յուսահատութեան անդունդը իմտղ հայն։

Երկու տէրօրիսաներ ապահով են։ Բանտը 60 հոգի մնաց։

Ն Ա Մ Ա Կ Կ Պ Ո Ւ Ս Ի Յ

Հայաստանի ամեն անկիւններէն եկած նամակներ, արցունքով ու արիւնով դրւած, ընթերցողին մտքին մէջ կարթնացնեն արաբական արշաւանքին հայ պատմութեան սրտածմիկ եջերը։ Նոյն բարբարոսութիւնները այսօր քաղաքակրթութեան ծաղկած ժամանակ աւելի անգթօրէն, աւելի փազանային կերպարանք ստացած կը կրկնին, իրենց բոլոր արհաւիրքով պատելով հայ անտէր աշխարհը ու թշուառութեան, ողբի ու կոծի հանդիսավայր մը դարձնելով։ Եւրոպան, որ ժամանակով ղեկեց իր զաւակները մուսուլմանի փանատիկոսութիւնը խեղդելու համար և անչափ արիւն թափեց, այսօր ճիւղաղային անտարբերութեամբ կը դիտէ նոյն ֆանատիկոսութեան դիմակի տակ գործւած հրէշային արարքը, քաղաքակրթութեան այնչափ նպաստող տարրի մը մարդակերպ գազաններու կողմէ ջնջւիլը, մինչդեռ անոր մէկ խօսքը բաւական էր այդ բոլորը կասեցնելու համար, սակայն այդ խօսքը չը կասեցնելէ զատ կը գորացնէ ու կը քաջալերէ արիւնարբու ոճրագործները։ Արտասահմանի ու գաղթավայրերու հայրերն ալ նոյնքան անտարբեր, թմրած, անկարեգիր դրութեան մը մատնւած են։

Ներքին գաւառները բոլորովին ոչնչանալէ վերջ կարգը Փոքր-Ասիայի հայաբնակ վայրերուն եկաւ։ Սեբաստիայի կուսակալութեան հայաշատ ու բաւական բարգաւաճ գիւղերն ու քաղաքները աւերակ դարձած, ասպատակող հրոսակները բացարձակապէս կը յայտա-

րարեն, որ հայերը թալանելու բարձրագոյն հրաման ունին: Այ՛ այն գիւղերուն, որ կը փորձեն որ և է դիմադրութիւն. կառավարական զօրքերը անմիջապէս կը հասնին ու միացած աւազակներու հետ կը յարձակին, կաւերեն գիւղը՝ Ակնայ, Տիվրիկի. Գարահիսարի ու Արաբկերի բոլոր շրջականները թալանելու բարձրագոյն հրամանը չափազանց ճշտութեամբ գործադրուած է: Տուններու մէջ ինչ որ կայ, մինչև աւելներն ու ջրի ամանները, տարած են. ուտելիքներէ, ինչ որ կրնային, տարած ու մնացածը ոչնչացուցած են. բոլոր մարդիկ՝ այր թէ կին մերկացուցած են, շատ կիներու ու տղաքներու պատիւը բռնաբարուած է. եկեղեցիներ քանդուած, պատկերներ, ջահեր ու սեղաններ ջարդ ու փշուր եղած են: Շատ մը գիւղերու բնակիչներ մասամբ սպանուած են ու մասամբ ցրուած են, ուրիշներ թողած այլևս անբնակելի դարձած տունները քարայրներու մէջ ապաստանած, ցուրտի դէմ անպատասպար մերկ, անօթի ու ճարու ժամէ ժամ մահահան կսպասին՝ միշտ նորանոր յարձակումներէ երկիւղ կրելով: Քարայրներու մէջ յմայրիկ ու հայրիկ՝ ըսող աղաղակներու ձայնը երկինք կը բարձրանայ. ոչ երկինք կը լսէ, ոչ ալ ուրիշ երկիրներու մէջ եղողները. յուսալ և սպասելն ալ անցաւ:

Մինչդեռ մէկ կողմէն դժբախտ պանդուխտներ խաներու անկիւնները կծկտած արիւն արցունքով իրենց հայրենիքէն եկած նամակները կը կարդան ու յուսահատ աղաղակներով կամարներու քարերը կը լացնեն, Պոլսի աղօտ, փչացած, անազնիւ ու դաւաճան խումբագրութիւնները իրենց լրագրներուն սիւնեակներու մէջ կառավարութեան դովասանքներ կը յօրինեն. այսքան անմեղներու արեան լճերը կոխտոտելով, այնքան սուրբ զոհերու յիշատակը անպատելով, կուզեն նեցուկ դառնալ իրենց եղկելի եղբայրներու արեան ծարաւի գազան սուլթանին: Երբ հայութիւնը կը ջնջւի Թիւրքիայի միջէն, ո՞րի համար կապրին Պոլսի հայ լրագրիները, ի՞նչ ծառայութիւն մատուցին մինչև հիմայ և ի՞նչ պիտի կրնան ընել այսուհետև: Իրենց անձը գաղտփարէն, իրենց եսը հանրութեանն ու սկզբունքէն բարձր համարող ու հազարաւոր զոհերու յիշատակն անպատուող այս գծուծ սև արարածներուն հետ անշուշտ պատշաճապէս պիտի վարին յեղափոխականները: Բայց մինչև այդ ժողովուրդը պետք է իր դատաստանն ընէ, զլանալով ամեն քաջալերութիւն այդ ազգագրաւ, հայրենատեսաց լրագրութեան: Նազմ փաշան պատրիարքը ու խմբագրները կոչելով, պատկերած է, որ աշխատեն մտքերը հանդարտեցնելու ու երկու ժողովուրդներու մէջ յառաջ եկած ցրտութիւնը վերցնելու: Հայութիւնը երկրին մէջ այս աստիճանի հասնելէ վերջ, բանաւոր է կառավարութեան ձեռնարկը, բայց միթէ մնացած հայերուս համար կարելի է այլևս հաշուել անոր հետ: Պատրիարքը այս մասին որ և է բան չըրաւ, բայց լրագրութիւնը աղտոտեցաւ թաթխելով իր գրիչը եղբայրներու արեան մէջ:

Առավարութիւնը, կարծես, խոր քունէ մը արթնցած ու նոր ուշաբերածի պէս, իբրև թէ հարիւր քսան թապուր զինուոր զէնքի է կանչած Անատոլի մէջ կար-

գը վերահաստատելու համար: Եւ այս սովալուկ արարածները պիտի երթան Հայաստանի մէջ կարգը վերահաստատելու—իսպառ ջնջելով հոն մնացած հայութեան վերջին բեկորները...

Պոլիս ալ սարսափը կը շարունակւի, հակառակ լրագրներու մէջ տեղացող պաշտօնական զեկուցումներուն, որոնք ընթերցողներու ծիծաղը կը շարժեն: Թուրքերը կը շարունակեն զինուոր ու սոսկալի սպառնալիքներ ընել. Պոլսոյ մէջ ալ նոր ջարդի երկիւղ կայ. նշաններ չեն պակսեր ասոր: Քանի որ է ի վեր Բերայի հայ տունները կը նշանակին. ամեն թաղերէ հայեր Բերայ կը դիմեն՝ կարծելով հոն ապահովութիւն գրտներ: Երեկ պաշտօնական զեկուցում մը կը ծանուցանէր, որ այդ տուններու նշանակիլը խռովարարներու կողմէ է և թէ կառավարութիւնը կը հետապնդէ զանոնք ու ձերբակալելով՝ պիտ պատժէ: Ձերբակալութիւններ կը շարունակին, բանտարկուածներ կաքսորին՝ հաւանականաբար ծովին տակ: Անմիտ ու թեթևտղիկ արարածներ տակաւին զուր յոյսերով կուզեն օրօրիւ ու զբաղեցնել ժողովուրդը: Կը գտնուին նաև ապուշներ, որք թէ կարծելով երկրին մէջ կառավարութիւն կայ կը դիմեն անոր աղերսելով, որ իրենց վիճակին դարման տանի: Բինկեանցի պանդուխտներէն ոմանք, որոնք ամենայն իրաւամբ կրնանք լրբերու հաւասար նկատել, իրենց գիւղին աւերման լուրն առնելով և համոզուած ըլլալով, որ այդ եղած է բարձրագոյն հրամանով, մոռցած իրենց հայութիւնը ու ներկայ տաշնապալից ժամանակ, իրենց սրբազան պարտականութիւնը, աղերսագրով մը դիմած են սազարգամին, իրենց վիճակին գթութիւն հայցելով, մինչդեռ անդին իրենց եղբայրները մերկ ու անօթի լաւ կը համարեն մեռնիլ իրենց քարերուն վրայ, քան դազան սուլթանին երեւակայական գթութեանը դիմել:

Արիւն, կրակ ու աւերում, ահա ինչոր այսօր կը պատկերացնէ թշուառ Հայաստանը: Չմեռն արդէն սկըսուած է, հոն ժողովրդի մնացորդը ցուրտէն անպատրաստ պիտի կոտորուի: Գարնան Հայաստանի անթիւ աւերակները անմեղ հայերու արեան հոտերը պիտի բուրեն: Մեզ կը մնայ բոլոր եռանդով աշխատել ու եթէ անկարելի ըլլայ թշուառութիւնը դարմանել, գոնէ մեր եղբայրներու վրէժը լուծենք: Արդէն հոս հոն, մութ խորշերու մէջ ահաւոր ուխտեր կը ըլլան: Ա՛լ հերիք է, հերիք անտարբեր մնանք, ամեն կողմէ օգնութիւն, վրէժ կաղաղակեն:

Ն Ա Մ Ա Կ Բ Ի Ն Կ Ե Ա Ն Ի Ց

Բարենորոգումներու ծրագիրը փորձանք եղաւ մեր գլխուն, բարով խերով չըլլաւ: Առավարութիւնը քանի մը օրուան մէջ ամբողջ Հայաստանը քարուքանդ ըրաւ. այն կառավարութիւնը, որ 17 տարուան մէջ մազն չափ բարենորոգում չկրցաւ իրագործել:

Այժմ կոտորածի կարգը եկաւ Ակնի բոլորը եղած հայ գիւղերուն, որոնք արդէն տնտեսապէս աննախանձելի վիճակ մը ունէին:

Այդ գիւղերէն մին, Բինկեան, Եփրատի եզերքը ժայռուտ դիրքի մը վրայ շինուած, տեսնելով իր դրացի հայրենակիցներու կրած զոհանքները, անգթութիւնները, ինքն ալ մասնաւորապէս կը գուշակէր իր գըլխուն դալիքը և յուսահատ դիրք մը բռնած էր:

Արդարեւ Հոկտեմբերի 20-ին, առուան ժամը 2-ին Եփրատի միւս կողմէն չալթանցի, նորտնցի, ապրանցի և այլ գիւղերէն՝ քրդերու և թուրքերու հազին բազմութիւն մը յարձակեցան և սկսան կարկուտի պէս գնդակ տեղալ մեր գիւղի վրայ, վճռած ըլլալով Բինկեանը աւերակ ընել: Հայերը արդէն անգէն, շատերը առ ահի լեռները ապաստանեցան: Քրդերը ներս խուժեցին, տուներու դռները խորտակեցին և սկսան աւարառութեան. սպանեցին 7 հոգի, և վիրաւորեցին 50 հոգի, որոնցմէ շատերը մահամերձ են: Տուները թալանի տալէն, այրեր ու կիները մերկ ձգելէն յետոյ, մտան եկեղեցին, կողոպտեցին, սրբապղծեցին և խորանները ջարդ ու փշուր ըրին. իսկ քահանան անպատեցին: Ապա գիւղին բոլոր արջառները, գրաստները քշեցին, տարին: Օգերը ցրտացած են, շատերը լեռները փախած, կապասն նոր յարձակումի մը: Գիւղը մնացողներն ալ դուրս չեն կրնար ելնել, որովհետեւ ամեն կողմէ պաշարուած են. աւաղ, անոնք ալ թըշուառութեան ճիրաններուն տակ պիտի անշնչանան ընդհուպ:

Այս յարձակման ժամանակ 15 փոստայի զօրքեր միացան քրդերու, և յատուկ զօրախումբ մըն ալ կազմ ու պատրաստ կեցած էր քրդերուն օգնութեան հասնելու համար, եթէ ո՞ր և է դիմադրութիւն մը կրէին հայերէն:

Երրորդ յարձակումով փորձեցին գիւղը կրակի տալ. հրդեհը ահագին աւեր սփռեց, որոնցմէ ծուխեր ու հառաչներ կը բարձրանան մեր յգթառատ սուլթանին՝ դահը խնկարկելու համար, և թշուառներ՝ իբրև ուրախանք խելայեղ ման կուգան, անէծք թափելով երկիւրի գլխուն...

Շրջակայ գիւղերէն Արմաթախ, Բարդամ, Օդուս, Ալոշէն ևս յարձակում կրեցին. իրենց անասունները և գոյքերը թալանեցան. այժմ կոտորածի փողին կապասլի: Ծողովուրդը ահ ու սարսափի մէջ է, կառավարութիւնը մեր բողոքներուն ականջ չը դնէր. քրդերը յայտնի կը խոստովանին՝ թէ կառավարութեան թոյլտուութիւնով կրնեն:

Սով, հիւանդութիւն և մահտարածամ՝ երեք ուրախանքներ, որոնք աչալուրջ կը հսկեն Բինկեանի միացող աւերակներուն վրայ:

ՆԻՒՐԱՏՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Կարնոյ կենտրոն. Կամիտէի սնդուկի մէջ ստացւած են. Հիւրհուգից 20 օսմ. ոսկի, Պարթևեան 800 դահեկան, Պահլաւից 50 օսմ. ոսկի, Մանդակունի 50 օսմ. ոսկի, Համակրող արհեստաւոր մը 2 օսմ. ոսկի, Վարդան 15 օսմ. ոսկի, Խուրո 15 օսմ. ոսկի, Կաղումը 2էլբրի 15 օսմ. ոսկի, Քաջբերունի 50 օսմ. ոսկի, Պահլաւունի 15 օսմ. ոսկի, Հրանտ 5 օսմ. ոսկի, Վաղեան 5 օսմ. ոսկի, Մուրադեան 15 օսմ. ոսկի:

Սլաբեան 55 դահեկ. 30 փարա, Կայծակ 63 դահ. Փայլակ 160 դահ. 20 փարա, Սարհատ 70 դահ. 20 փր. ևս 115 դահ., Վարդանեան 246 դահ., Փայլակ 100 դահ. Կայծակ 70 դահ., Սլաբ 200 դահ. 20 փարա:

Վիշապ քաղաքի կեդր. սնդ. մէջ ստացւած են. Տեղական՝ Վարդ 10 դահեկան, Յոբ 20 դահ., Ոմ 20 դահ., Լուսնթագ 30 դահ., Սև-Կարմիր 76 դահ. ևս 20 դահ., օր. Հայրենասէր 57 և կէս դահ., Մասիս 45 դահ. Մուխ 10 դահ., Եղբայր 20 դահ.:

Օձէն՝ Արծիւ 40 դահ., Թրքատեաց 59 դահ., Գնդակներ 138 դահ. ևս 170 դահ., Մանուկ 6480 դահ., Շանթ 35 դահ., Ծխափայտ 108 դահ., Անկուլ 160 դահ., Ռուպէնտոն 324 դահ., Գ. Կայծակ 540 դահ., Լուսին 540 դահ., Նարինջ 540 դահ., 2. քաղաքի Վահանեան խմբից 540 դահ., Յօժարակամ 1080 դահ.:

Ապառաժէն՝ Ս. Բ. 15 դահ., Ն. Մ. 20 դահ., Գ. Ծ. 47 և կէս դահ., Յ. Ի. 20 դահ., Յ. Կ. 168 դահ., Ս. Զ. 108 դահ., Կ. Կ. 108 դահ., Յ. Փ. 97 և կէս դահ., Կ. 4. 108 դահ., Տ Ս.-ի ձեռքով 65 դահ.:

Արշակաւան քաղ. կեդր. սնդ. մէջ ստացւած են. Արշայր խ. 25 դահ., Թաթուլ խ. 100 դահ., Ասպատակ 25 դահ., Հով 20 դահ., Աւետիս Խաչատուր, 100 դահ., Սահակ Ե. 20 դահ., Ենիէրի խ. 186 դահ., Արծիւ խ. 180 դահ., Ռուբինեան խ. 80 դահ., Տ. Տիրուհի 23 Փր. Վանական 20 դահ., Սերովբէ 20 դահ.:

Հիւսիս. Ամերիկ-ի Պրովիդ. ք-ից՝ Ղ. Պ. 2 դոլլար: Բօլգարիայի Եամպօլ ք-ի Դաշնակց. Պատուեան՝ Կամիտէից 300 Փրանկ, Բ. քաղ-ից Շաւարշի միջոցով 300 Փրանկ:

Ռուսըն-ի Բրայլ. ք-ից՝ Բ. Ի. 400 Փրանկ, Մ. Ան. 20 Փր., Դաշնակց. Պատուոր՝ խմբից 27 Փր., Նրացան՝ խմբից 10 Փրանկ:

Բերլին՝ Աւազեանից 1260 Փրանկ 90 սանտիմ:

Թիւրիմացութիւնների տեղիք չտալու համար, ստիպւած ենք մեր նոր հասցէն դարձնել «ԱՐՄԷՆ-ԳԱՍՊԱՐ», որի վրայ հրաւիրում ենք առանձին ուշադրութիւն.

Դաշնակցութեան անձամբներից խնդրում է թղթակցութեան եւ նւիրատուութեան համար դիմել.

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse).

L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.

Վիեննա, Դաշնակցութեան աղատ սպարան: